

УДК:338.432:636 (477.42)

В.Є. Данкевич
аспірант*

Житомирський національний агроекологічний університет

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА

Вивчено та проаналізовано сучасні тенденції розвитку тваринництва в Житомирській області. Досліджено забезпеченість населення м'ясними продуктами. На прикладі високотоварних господарств розглянуто шляхи відродження м'ясного скотарства. Розроблено рекомендації щодо формування і функціонування тваринницьких комплексів та оптимізації структури їх поголів'я.

Постановка проблеми

Досягнення гарантованої та стабільної продовольчої безпеки є в переліку завдань, які потребують негайного розв'язання. Значну увагу слід приділити сільському господарству, особливо галузі тваринництва. Адже без повноцінного харчування неможлива продуктивна діяльність людини. У свою чергу, якість харчування в значній мірі залежить від кількості та калорійності спожитих продуктів тваринного походження, одним з яких є м'ясо. У багатьох країнах пріоритет належить м'ясу ВРХ.

Скотарство є провідною галуззю тваринництва, що забезпечує основний обсяг виробництва молока й м'яса, споживання яких в Україні та й у світі зростає швидше, ніж їх виробництво. У наступні роки попит на високоякісну яловичину буде випереджати пропозицію, тому варто очікувати і зростання закупівельних цін на цю продукцію. Економічно доцільним, у господарствах серед тваринницьких галузей, розвивати спеціалізоване м'ясне скотарство, а в галузі рослинництва – виробництво високоякісних і дешевих кормів для повноцінної годівлі сільськогосподарських тварин.

Результати діяльності передових підприємств свідчать про наявність резервів підвищення ефективності тваринництва, особливо на Поліссі, де є всі сприятливі умови для розведення м'ясного скотарства. Відродження тваринництва, його стабілізація та розширене відтворення повинні набути масового характеру. Цьому має передувати організаційна робота по досягненню високого рівня спеціалізації галузі і продуктивності тварин, впровадження інноваційних технологій.

Аналіз останніх досліджень

Питання розвитку галузі тваринництва привертає увагу багатьох вчених-економістів. Теоретичні та практичні аспекти розвитку м'ясного скотарства знайшли відображення у працях В.І. Бойка, М.В. Зубця, С.І. Іщука, В.Я. Месель-Веселяка, В.М. Микитюка, В.Г. Рижкова, Б.С. Прістера, С.С. Спеки, Г.В. Черевка, О.М. Шпичака, П.В. Щепієнка та ін. Так, І.І. Лукінов, М.Й. Малік

© В.Є. Данкевич

* Науковий керівник – д.е.н., професор В.В. Зіновчук

звертають увагу на розв'язання сучасних проблем інтенсифікації сільськогосподарського виробництва та підвищення його економічної ефективності. Особливо акцентується увага на першочерговості нарощування обсягів виробництва продукції для задоволення потреб населення у м'ясі та м'ясопродуктах. Вчені зазначають на необхідності розвитку спеціалізованих високотоварних ферм з вирощування поголів'я ВРХ [4, с. 261]. На думку Н.Г. Копитець, скотарство є однією із системоутворюючих галузей аграрної економіки, розвиток якої сприяє вирішенню продовольчої проблеми країни, фінансовій стійкості сільського господарства і більш повній зайнятості населення [2, с. 60].

Автори обґрунтовують напрями удосконалення виробничо-економічних відносин і розвитку інтеграційних процесів у м'ясопродуктовому підкомплексі, аналізують перспективні параметри розвитку регіонального ринку продукції м'ясного скотарства. На думку П.Т. Саблука в сільськогосподарських підприємствах згортання тваринництва викликане несприятливою ціновою ситуацією, імпортом іноземної продукції та ненадійністю короткострокової оренди землі. Тваринництво – галузь капіталомістка і для забезпечення достатньої окупності затрат у будівництво приміщень та їх технічного оснащення, формування належного маточного стада важливо мати необхідні фінансові ресурси та підтримку держави [9, с. 6].

Однак, значна частина питань, пов'язаних з дослідженням сучасних умов функціонування м'ясного підкомплексу та розробкою ефективних моделей його розвитку залишається не розкритою. Недостатньо вивчено сутність, механізми і особливості адаптації підприємств до ринкових умов господарювання, збалансованість їхнього виробництва. Необхідні нові підходи щодо оптимізації структури виробництва, обґрунтування перспектив розвитку м'ясного скотарства в умовах функціонування різних форм господарювання та з урахуванням можливостей регіону. Ринкові відносини вимагають перегляду теоретичних понять, пошуку нових підходів до управління та планування сільськогосподарського виробництва.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процеси функціонування галузі м'ясного скотарства в Житомирській області.

У процесі дослідження використовувалися такі методи: діалектичний та абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків); монографічний (при вивченні передового досвіду функціонування об'єктів дослідження); емпіричний (спостереження сучасного стану виробництва продукції тваринництва і порівняння з показниками кращих підприємств); статистико-економічні методи (дослідження впливу факторів на динаміку виробництва продукції тваринництва); метод економіко-математичного

моделювання (для розробки оптимального плану розвитку м'ясного скотарства в досліджуваному регіоні).

Результати досліджень

Покращення рівня продовольчої безпеки держави на основі нарощування виробництва продуктів харчування, поліпшення їх якості та збалансованості, а також забезпечення захисту інтересів вітчизняного виробника є стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку України. В розв'язанні харчової проблеми продукція тваринництва, зокрема яловичина, завжди займала провідні позиції. Протягом всього історичного періоду розвитку суспільства виробництво м'яса було і сьогодні залишається одним з провідних завдань сільського господарства. М'ясопродуктовий підкомплекс має не тільки велике соціально-економічне, а й організаційно-технологічне значення для національної економіки. Це потужне джерело розвитку тваринництва і побічних галузей, зокрема: рослинництва, комбікормової, біохімічної, ветеринарної, переробної та харчової.

Однак не зважаючи на винятково важливу роль м'ясного скотарства у розвитку агропромислового комплексу необхідно визнати, що нині мають місце негативні тенденції спаду виробництва та його ефективності. Кризова ситуація в галузі м'ясного скотарства призвела до різкого зниження поголів'я тварин, скорочення виробництва м'яса, погіршення його якості та втрати зовнішнього ринку. Складність економічної системи досліджуваного підкомплексу обумовлена функціонуванням сукупності технологічно різних галузей і підприємств та необхідністю їх збалансованої взаємодії у процесі виробництва, переробки та реалізації м'ясопродукції.

Тваринницька галузь є стратегічною не лише для аграрного сектору, а й для всієї економіки. Адже її розвиток є індикатором, який свідчить про успішність всього агропромислового комплексу, а також про спроможність держави забезпечити продовольчу безпеку. Це вже давно усвідомили багато країн, які зробили ставку на розвиток тваринництва, а саме: Америка, Аргентина, Бразилія, країни ЄС та інші. І сьогодні, в умовах глобальної продовольчої кризи, вони отримують достойні дивіденди, будучи потужними виробниками та експортерами м'ясної продукції.

Серед цих країн могла бути і Україна, яка має необхідні умови і можливості для розвитку м'ясного скотарства. На жаль, більшість цих можливостей втрачено. Натомість сьогодні ми констатуємо, що українське тваринництво у кризовому стані і ситуація дедалі погіршується. Так, у 90-х роках частка продукції тваринництва становила майже 55 %, зараз лише 35 %, переважно за рахунок вирощування птиці. У тих же 90-х роках українець споживав на рік 68 кг м'яса та м'ясопродуктів, 373 кг молока, 272 штук яєць (табл. 1) [7, с. 270]. Сьогодні, через низькі доходи наших громадян, ці показники удвічі менші. Проте логічно зросло споживання картоплі, овочів та олій.

Таблиця 1. Споживання продуктів тваринного походження в Україні на душу населення з розрахунку на рік

Продукти	Фактично			Норми для забезпечення потреби	
	1990 р.	2002 р.	2009 р.	мінімальної	повної
М'ясо і м'ясопродукти, кг	68,2	32,6	49,6	50,0	80,0
в т.ч. яловичина	31,1	14,2	10,8	19,6	31,3
свинина	24,7	12,3	15,1	18,8	30,0
м'ясо птиці	11,1	6,2	21,9	10,4	16,7
Молоко і молокопродукти в перерахунку на молоко, кг	373,2	225,3	224,4	344,0	380,0
Яйця, шт.	272,0	209,0	270,0	240,0	290,0

Проте навіть, такий скромний попит на м'ясо та м'ясопродукти вітчизняні виробники задовольнити не в змозі. Ми досягли критичної межі самозабезпечення м'ясом. Дефіцит якого сягає 450–500 тис. тон на рік. Основними дестабілізуючими факторами є: неефективна цінова політика, у результаті чого основна виручка від продукції зосереджується в руках посередників; недієвий механізм державної підтримки галузі; неприпустиме стимулювання імпорту м'ясної продукції. У минулому році до України було завезено близько 430 тисяч тонн м'яса та субпродуктів на суму майже 570 млн доларів. Ситуація набуває критичного значення для вітчизняного виробництва. І це не кон'юнктурна, а структурна проблема.

Негативна тенденція з розвитку тваринництва спостерігається і на Житомирщині. Об'єми великих площ під природними травостоями, помірний клімат, порівняно низька щільність населення сприяють розвитку м'ясного скотарства. Є всі передумови для створення високорозвиненої індустрії продуктів харчування, спроможної задовольнити внутрішні потреби в продовольстві та забезпечити значні валютні надходження від реалізації. Проте, з ряду об'єктивних та суб'єктивних причин, цього в області не відбувається. Як стверджує Іщук І.С.: «...наявність природних передумов, ресурсів та інших можливостей ще не дає гарантій високого рівня продуктивних сил цього сектора економіки. Необхідний відповідний економічний механізм функціонування залучених чинників виробництва ...» [1, с. 136].

Ця теза підтверджується сучасним станом розвитку галузі тваринництва області, де є сприятливі умови для розвитку м'ясного скотарства, але провідна ланка знаходиться у занедбаному стані. У зв'язку із недосконалою ціновою політикою, застарілими технологіями, відсутністю інвестиційних коштів поголів'я великої рогатої худоби щорічно зменшується (табл. 2).

Таблиця 2. Виробництво продукції тваринництва всіма категоріями господарств у Житомирській області

Показники	Роки			Зміна показника
	1990	2002	2009	
Чисельність поголів'я ВРХ, всього тис. гол.	1154,8	485,6	240,7	-914,1
у т.ч. корови	394,6	273,3	148,0	-246,6
Виробництво яловичини, тис. тон	91,8	29,7	19,3	-72,5
Середньодобовий приріст ВРХ, г	424	298	380	-44,0
Затрати праці на 1 ц приросту, люд.-год.	7,8	10,0	16,0	8,2
Щільність на 100 га с.-г. угідь, гол.	88,0	33,0	18,0	-70,0
Затрати корму на 1 ц приросту, ц корм. од.	17,1	18,05	17,3	0,2

Низькі середньодобові прирости ВРХ гальмують розвиток галузі. У переважній більшості підприємств області організація дорощування та відгодівлі ВРХ перебуває на низькому рівні, домінують екстенсивні методи вирощування молодняка. Більшість м'яса в досліджуваному регіоні одержується як супутній продукт при виробництві молока, при цьому енергоємність м'ясного скотарство на 60–70 % менша, ніж молочного. Капітальні вкладення теж менші втрое-вчетверо, а витрати праці, відповідно, в 10–15 разів. Дані чинники сприяють імпорту сільськогосподарської продукції та занепаду вітчизняного виробництва.

Важливим фактором, що впливає на стан галузі є те, що основними виробниками яловичини в області є особисті селянські господарства (рис. 1). Завдяки їм ще збережене поголів'я ВРХ. Однак склалися умови, за яких селяни не в змозі отримати прибутки від своєї діяльності, організувати кормовиробництво та ветеринарний догляд за тваринами та утримувати їх до високих кондицій. В основному вони реалізують телят 4–6 тижневого віку, при цьому основна частка виручки від кінцевої продукції зосереджується у посередників. З ряду вище вказаних причин щороку зменшується поголів'я худоби, руйнуються виробничі приміщення, втрачається генетичний потенціал тварин, що негативно впливає на рівень забезпечення населення м'ясом та на продовольчу ситуацію в країні.

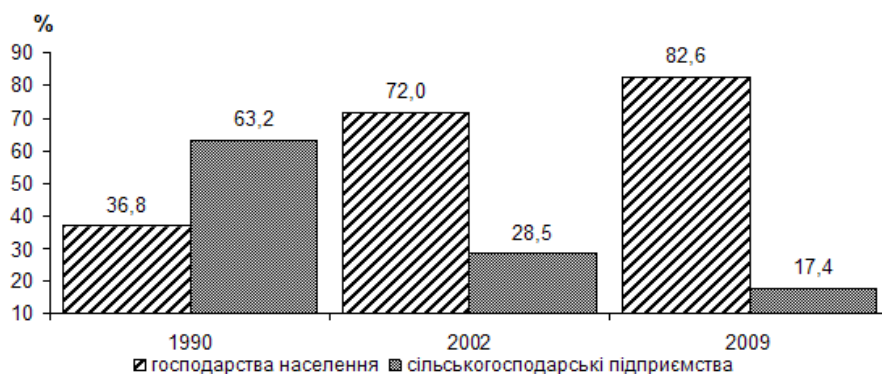

Рис. 1. Структура виробництва продукції тваринництва
в Житомирській області, %

Важливим завданням на сьогодні є зупинення негативних тенденцій, що тривають у тваринництві. Для діючих виробників потрібно створити умови ефективного ведення господарської діяльності шляхом їх кооперування. Однак, для відновлення галузі, необхідно проектувати нові спеціалізовані високотоварні комплекси, що змогли б застосовувати сучасні технології та нарощувати поголів'я для забезпечення населення продуктами харчування. Враховуючи капіталомісткість м'ясного скотарства, необхідно ретельно планувати діяльність підприємств з виробництва м'яса, моделювати виробничий процес відповідно до наявних ресурсів та умов середовища.

Здійснюючи економіко-математичне моделювання, нами було поставлено за мету дізнатися об'єми виробництва продукції тваринництва в Житомирській області, враховуючи наявні виробничі потужності та специфіку Поліського регіону. Нормативні показники для розрахунку можливостей виробництва м'яса в Житомирській області наведені у табл. 3. Для дослідження була обрана модель лінійного програмування, структурний вигляд якої:

$$F = \sum_{i=1}^n c_i x_i \rightarrow \max,$$

$$\sum_{i=1}^n a_{ji} x_i \begin{cases} \leq \\ \geq \\ = \end{cases} b_j,$$

$$x_j \geq 0, \quad i = \overline{1, n}, \quad j = \overline{1, m}, \quad \text{де:}$$

F – цільова функція;

x_i – виробництво i -ї продукції;

c_i – частка потреб i -ї продукції;

a_{ji} – норма потреб у виробництві;

b_j – обсяг j -го ресурсу;

n – кількість продукції;

m – кількість ресурсів.

Таблиця 3. Нормативні показники виробництва продукції тваринництва

Показники	Вид продукції		
	Яловичина	Свинина	М'ясо курей
Виробництво у 2009 р., тис. ц	193	309	52
Потреба в м'ясі та м'ясопродуктах, тис. ц	404,1	387,3	202,1
Поголів'я у 2009 р., тис. гол.	240,7	207,1	531,8
Норми споживання м'яса, кг на рік	31,3	30	16,7
Норми середньодобового приросту, г	750	550	100
Вихід м'яса з туші, %	48	66	70
Норми витрати кормів на 1 ц приросту, ц. к. о.	9,5	12	4,5
Норми площі на голову, м ₂	2,3	0,8	0,25
Витрати праці на 1 ц приросту, люд. год.	16,1	19,5	9,6
Норми щільності поголів'я тварин на 100 га	110	140	370

Розгорнута числова модель задачі має вигляд:

$$\begin{aligned}
 F &= 2x_1 + 1,8x_2 + x_3 \rightarrow \max, \text{ при} \\
 7,73x_1 + 12,87x_2 + 6,72x_3 &\leq 35515; \\
 4,56x_1 + 7,92x_2 + 3,15x_3 &\leq 29421; \\
 2,3x_4 + 0,8x_5 + 0,25x_6 &\leq 3862; \\
 x_1 \geq 404,1; x_2 \geq 387,3; x_3 \geq 202,1; \\
 1,2x_4 &\leq 1320; 1,4x_5 \leq 1032; \\
 x_1 &= 1,08x_2; x_2 = 1,73x_3; \\
 x_4 &= x_1/2,5; x_5 = x_2/1,1; x_6 = x_3/0,2.
 \end{aligned}$$

За невідомі було взято: x_1 – виробництво яловичини, тис. ц; x_2 – виробництво свинини, тис. ц.; x_3 – виробництво м'яса курей, тис. ц; x_4 – поголів'я ВРХ, тис. гол.; x_5 – поголів'я свиней тис. гол.; x_6 – поголів'я курей, тис. гол. При цьому цільова функція $2x_1 + 1,8x_2 + x_3 \rightarrow \max$. Обмеженою була потреба у м'ясі та м'ясопродуктах, наявність кормів, трудових ресурсів, приміщень для утримання тварин та площ сільськогосподарських угідь. Отримані дані, а саме $x_1 = 876$ тис. ц, $x_2 = 811$ тис. ц., $x_3 = 468$ тис. ц, $x_4 = 350$ тис. гол., $x_5 = 737$ тис. гол., $x_6 = 234$ тис. гол. свідчать про наявність резервів нарощування виробництва м'яса та м'ясопродуктів. Особливо сприятливі умови для м'ясного скотарства, виробництво якого рентабельне та є належні умови для його розвитку. Однак для цього потрібно збільшити поголів'я тварин. Джерелами нарощування поголів'я повинні стати особисті селянські господарства та мережа племзаводів і племрепродукторів з розведення м'ясних порід, які знаходяться в даному регіоні. Враховуючи динаміку цін на яловичину та умови досліджуваного регіону виробництво яловичини є прибутковим, сприяє розвитку побічних галузей та створює нові робочі місця в регіоні.

Розвиваючи м'ясне скотарство, перевагу слід надавати спеціалізованим високотоварним господарствам. Вони здатні забезпечити населення якісною

продукцією тваринництва, при цьому впроваджувати і використовувати ефективні технології утримання та догляду за ВРХ, гарантувати дотримання санітарних і ветеринарних норм. У даних підприємствах є можливості для налагодження ефективного кормовиробництва, збалансування раціонів за перетравним протеїном. Ними можливе запровадження м'ясопереробки, створення власної мережі реалізації, уникнення посередницьких послуг та повне використання державної підтримки галузі м'ясного скотарства.

Для цього необхідно здійснити комплексні заходи, спрямовані на докорінне поліпшення ситуації, а саме:

- ✓ регулювання балансу між виробництвом та імпортом продукції, який би враховував інтереси споживачів та вітчизняних товаровиробників;
- ✓ відновлення системи державної підтримки тваринництва як провідної галузі;
- ✓ стимулювання розвитку високотоварних комплексів із повним замкненим циклом виробництва («від поля до столу») із впровадженням сучасних наукових розробок та технологій;
- ✓ якнайшвидше впровадження лізингу у тваринництві для будівництва ферм, закупівлі обладнання, придбання високоякісного племінного матеріалу, впровадження технологій та підготовки кадрів;
- ✓ істотне поліпшення породно-племінного складу стада, дотримання технологій у селекції тварин, годівлі та утриманні худоби. Нарощування поголів'я за рахунок закупівлі молодняка у населення та на племінних вітчизняних та іноземних заводах і фермах;
- ✓ інтенсивна розбудова інфраструктури ринку тваринницької продукції, у тому числі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, оптових ринків та стаціонарних аукціонів живої худоби і птиці;
- ✓ забезпечення тварин високоякісними і дешевими, концентрованими, грубими, соковитими і зеленими кормами, для чого підпорядкувати рослинницьку галузь потребам тваринництва.

Зрозуміло, м'ясне скотарство є капіталомістким, будівництво сучасних тваринницьких комплексів, створення відповідної інфраструктури, застосування новітніх агротехнологій та впровадження інноваційних проектів ефективно в агроформуваннях з достатнім рівнем матеріальних, фінансових і трудових ресурсів. Тому, необхідно створювати організаційно-економічні передумови формування високотоварних господарств у Житомирській області на базі економічно стабільних підприємств, залучивши до цього господарства, що знаходяться в складному фінансово-економічному стані.

Прикладом можуть слугувати провідні господарства з розведення худоби м'ясних порід в Житомирській області: ПАФ «Єрчики», ПСП «Сокільча» Попільнянського району, СТОВ «Тетірське» Червоноармійського району, ПОСП «Зірка» Ємільчинського району, ТОВ «Осички» Радомишльського району, СТОВ «Племзавод Коростишівський» Коростишівського району. Підприємства активно розвивають тваринницьку галузь, зокрема, м'ясний напрямок. У

господарствах створені всі умови для успішного ведення господарської діяльності, налагоджено кормовиробництво, автоматизовано виробничий процес, в доброму стані приміщення, на відповідному рівні ведеться зооветеринарна робота. Перспектива в таких високотоварних спеціалізованих сільгосп підприємствах з виробництва яловичини, адже вони забезпечують технічне переоснащення наявних ферм та освоєння нових технологій, покращують умови виробництва і якість м'яса ВРХ. В даних господарствах відбувається нарощування та оптимізація поголів'я м'ясної худоби і підвищення її продуктивності. Вони спроможні прибутково вести господарську діяльність, поповнювати місцеві бюджети, забезпечити населення продуктами харчування та створити нові робочі місця.

Висновки

1. Скотарство є важливим джерелом забезпечення населення продуктами харчування, побічних галузей сировиною для переробки, особливо на Поліссі, де є сприятливі умови для його розвитку.

2. Останнім часом відбувся спад виробництва м'яса ВРХ, зниження ефективності господарської діяльності у більшості виробників, що спричинено структурними диспропорціями у сільському господарстві, недосконалою державною політикою щодо фінансування галузі, відсутністю фінансових ресурсів для виробників та зростаючими обсягами імпортової сировини.

3. Отримані дані економіко-математичного моделювання вказують на наявність умов для розвитку галузі м'ясного скотарства та забезпечення населення продуктами харчування. Однак для цього необхідно забезпечити захист діючих виробників – особистих селянських господарств, шляхом створення належних умов для їх діяльності за рахунок кооперації та розбудови інфраструктури ринку. А для нарощування поголів'я та ефективного виробництва яловичини потрібно здійснювати проектування і будівництво сучасних спеціалізованих тваринницьких комплексів, закуповувати високопродуктивне м'ясне поголів'я, створювати кормову базу.

4. Відновлення м'ясного скотарства повинно здійснюватися у контексті комплексного розвитку агропромислового комплексу України, де гармонійно розвиваються усі галузі, при цьому необхідна належна державна підтримка і сприятливий клімат для залучення іноземних інвестицій та сучасних технологій.

Перспективи подальших досліджень

Перспективним напрямом майбутніх досліджень є побудова економіко-математичних моделей для оптимізації структури виробництва для конкретних господарств регіону. Визначення основних критеріїв оптимальності та пошук джерел ресурсів для ефективного ведення виробничої діяльності.

Література

1. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил: теорія, методи, практика / С.І. Іщук. – вид. 4-е, доп. – К.: Вид-во Європ. ун-т, 2002. – 210 с.

2. *Копицький Н.Г.* Функціонування системи збуту продукції скотарства: теоретико-практичний аспект: монографія / *Н.Г. Копицький*. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 210 с.
3. Комплексна програма розвитку сільського господарства Житомирської області у 2009–2010 роках та на період до 2015 року / *М.М. Дейсан*. – Житомир: Рута, 2009. – 304 с.
4. *Лукинов І.І.* Вибрані праці: у 2-х кн. / *І.І. Лукинов*. – Кн. 1. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 816 с.
5. *Люльченко М.* Напрями прискореного розвитку м'ясного скотарства на Житомирщині / *М. Люльченко, С. Спика, М. Дородько* // Тваринництво України. – 2004. – № 12. – С.16–18.
6. *Месель-Веселяк В.Я.* Напрями розвитку галузей тваринництва та їх державна підтримка / *В.Я. Месель-Веселяк*. // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 3–8.
7. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: *В.М. Зубець* [та ін.]. – К.: Урожай, 2004. – 560 с.
8. Основи аграрного підприємництва / за ред. *М.Й. Малика*. – К.: Інститут аграрної економіки, 2000. – 582 с.
9. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції: монографія / *П.Т.Саблук*. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 210 с.
10. *Чабан Г.В.* Моделювання як метод прогнозування в сільському господарстві / *Г.В. Чабан* // Зб. наук. пр. Черкаського держ. техн. ун. – Сер.: Економічні науки. – 2003. – Вип. 11. – С. 284–289.